

Η καταστροφή του περιβάλλοντος στο βιβλίο του Προφήτη Ιωήλ και η κλιματική απορρύθμιση στην εποχή μας Μια σύγχρονη θεολογική και οικολογική ανάγνωση.

The Environmental Disaster and climate deregulation of our times from the perspective of the Book of Joel. A modern theological and ecological approach.

Αναστάσιος Αθανασόπουλος

Περίληψη

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα είναι η κλιματική αλλαγή. Η ανάπτυξη της «Οικοθεολογίας» παρέχει την απαραίτητη προσέγγιση στην κλιματική αλλαγή μέσα από τα Βιβλικά κείμενα και τους Πατέρες της Εκκλησίας. Το βιβλίο του Ιωήλ της Παλαιάς Διαθήκης προβάλλει ως διδακτικό για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, επειδή περιγράφει την οικολογική κρίση της επιδρομής των ακρίδων στις καλλιέργειες των Ισραηλιτών. Ο Ισραήλ, ενώπιον της καταστροφής αυτής, ταπεινώθηκε και αναζήτησε την άφεση από τον Θεό για τις αμαρτίες του. Σκοπός του Ιωήλ είναι να καταστήσει σαφές ότι ο Θεός παραχωρεί τα ακραία φυσικά φαινόμενα με σκοπό όχι την τιμωρία, αλλά την παιδαγωγία του ανθρώπου. Η παρέμβαση του Θεού αποσοβεί την οικολογική καταστροφή και διδάσκει τον τρόπο της αποτελεσματικής αντιμετώπισης της σημερινής οικολογικής κρίσης. Συνεπώς, οι προσπάθειες για την αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος θα ευλογηθούν από τον Θεό ως καρποί της αληθινής μετάνοιας και προσευχής.

Λέξεις κλειδιά: Ιωήλ, Οικοθεολογία, Κλιματική Αλλαγή, Παλαιά Διαθήκη, Περιβάλλον

Abstract

One of the most important problems humanity faces is Climate Change. The development of “Ecotheology” provides the necessary approach to Climate Change through the Biblical texts and the Fathers of Church. The book of Joel from the Old Testament stands out as instructive for dealing with climate change because it describes the ecological crisis of locusts invading the crops of the people of Israel. Before this devastation, Israel humbled itself and sought forgiveness from God for its sins. Joel’s purpose is to clarify that God grants harsh natural phenomena not for punishment, but for humanity’s repentance. God’s intervention averts ecological disaster and teaches how to deal effectively with present ecological crisis. Therefore, efforts to restore the natural environment will be blessed by God as fruits of true repentance and prayer.

Key words: Joel, Ecotheology, Climate Change, Old Testament, Environment

Εισαγωγή

Αναμφίβολα, ένα από τα σημαντικότερα και πιο σύνθετα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η ανθρωπότητα στην εποχή μας είναι η *κλιματική αλλαγή*. Ανθρωπογενείς δραστηριότητες, εκκινούμενες από την απληστία και τον εγωισμό του ανθρώπου¹ για αχαλίνωτη κερδοσκοπία, διατάραξαν τη φυσική σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και ανθρωπότητας με δυσμενείς συνέπειες για το μέλλον². Η αλόγιστη χρήση των ορυκτών πόρων (άνθρακας, λιγνίτης, πετρέλαιο, φυσικό αέριο), η μη αναστρέψιμη μόλυνση του περιβάλλοντος, η καταστροφή της βιοποικιλότητας, η εξαφάνιση ενδημικών ειδών, η δραματική δióγκωση του φαινομένου του θερμοκηπίου, αποτελούν μερικούς από τους πολλούς παράγοντες της πρόκλησης του οικολογικού προβλήματος³.

Η αφύπνιση των διαφόρων θρησκευτικών ηγετών και δη της Ορθοδόξου Εκκλησίας απέναντι στην ολοένα και αυξανόμενη υποβάθμιση του περιβάλλοντος υπήρξε άμεση, κυρίως όμως με την άνοδο στον Οικουμενικό Θρόνο του Πατριάρχη Βαρθολομαίου Α΄ (1991-), ο οποίος και ξεκινά την παγκόσμια εκστρατεία ευαισθητοποίησης⁴. Η περιβαλλοντική κρίση, η οποία αρχίζει να μελετάται από κορυφαίους επιστήμονες της ανθρωπότητας σε διάφορες διεθνείς συνδιασκέψεις, εδράζεται κατά τα πορίσματα αυτών σε μια βασική αιτία, που ξεπερνά κατά πολύ τα διάφορα οικονομικά, τεχνολογικά και κοινωνικά προβλήματα και επαφίεται εν τέλει στην κρίση των αξιών και του πολιτισμού⁵. Κατά τον Ι. Ζηζιούλα, «*ή ένασχόληση με τό οικολογικό πρόβλημα, ή όπως σωστότερα θά τό ονομάζαμε, τό πρόβλημα τής προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἀνθρώπου, δέν εἶναι πλέον πολυτέλεια γιά τή θεολογία. Ἡ ραγδαία ἐπιδείνωση τής σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον παίρνει πλέον ἐφιαλτικές διαστάσεις. Ὅσοι τυχόν ἀφήνουν τό ζήτημα αὐτό στήν ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ καί μόνον, παραβλέπουν καί ὑποτιμοῦν τή σημασία τής ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καί εὐθύνης. Ὁ Θεός θά ἀπαιτήσῃ λόγον ἀπό τούς ἀνθρώπους γιά τήν τύχη τοῦ ὕλικοῦ κόσμου, τόν ὁποῖον τούς ἔχει παραδώσει ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν (Γεν. 2,15)*»⁶.

Προς αυτή, λοιπόν, την κατεύθυνση, της ευαισθητοποίησης του ανθρώπου απέναντι στο περιβάλλον και του υπερτονισμού του γεγονότος ότι ο Θεός κατά το δημιουργικό του έργο τοποθέτησε τον άνθρωπο στον παράδεισο (περιβάλλον) να το

¹ Πρβλ. *Παροιμίες* 1,19.

² Μ. Μπέγζου, *Νεοελληνική Φιλοσοφία της Θρησκείας*, Αθήνα: εκδ. Πεδίο, 2018, σσ. 199-200.

³ Ευθυμίου Στύλιου (Επισκόπου Αχελώου), *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, 2003, σσ. 51-53.

⁴ Βλ. μεταξύ άλλων Βαρθολομαίου (Οικουμενικού Πατριάρχου), *Μηνύματα και Ομιλίες, διά το Περιβάλλον*, Αθήνα: εκδ. Φανάριον, 2002.

⁵ Αικ. Τσαλαμπούνη, *Οικολογική Ερμηνεία και Καινή Διαθήκη. Μέθοδος και Παραδείγματα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Δεμέτη, 2013, σσ. 15-16.

⁶ Ι. Ζηζιούλα, *Η κτίση ως ευχαριστία*, Αθήνα: εκδ. Πορφύρα, 2019, σ. 13

διαφυλάττει και να εργάζεται για την αρμονία του⁷, αναπτύχθηκε κυρίως στον αγγλόφωνο ακαδημαϊκό χώρο μια βιβλική ερμηνευτική, η οποία αποσκοπούσε στην ανάγνωση ορισμένων βιβλικών περικοπών υπό μια οικολογική προσέγγιση. Η ανάπτυξη, ωστόσο, των ποικίλων ερμηνευτικών αρχών και τάσεων προσέγγισης των βιβλικών περικοπών, όπως του Francis Watson, των ερμηνευτών του Exeter, καθώς και του έργου της Earth Bible, φανερώνουν με τον ένα ή τον άλλον τρόπο τη δυναμική της ερμηνείας αυτής αλλά και συνάμα τα μειονεκτήματα και τα όριά της⁸. Η προβληματική μάλιστα αυτή, καθίσταται ακόμα πιο σύνθετη αν αναλογιστεί κανείς ότι οι περικοπές που πραγματεύονται θεματικές διακεείμενες θετικά προς το περιβάλλον είναι ελάχιστες σε αντίθεση με «αντι-οικολογικές» διηγήσεις, όπως λ.χ. η διήγηση του κατακλυσμού του Νώε⁹, η κατάκαυση των Σοδόμων και των Γομόρων¹⁰, ή καταστροφή της βλάστησης από λειψυδρία στον προφήτη Ναούμ¹¹ ή ακόμα και πιο ειδικά χωρ. όπως Γεν. 1, 28¹², Ησ. 24, 18-20, Ιερ. 4, 23-27 κ.α.. Εκείνο όμως που δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας είναι ότι πρωταρχικός σκοπός των βιβλικών διηγήσεων αποτελεί η ερμηνεία και η εξιστόρηση του μυστηρίου της θ. οικονομίας συνολικά και όχι η ευαισθητοποίηση του ανθρώπου απέναντι στην περιβαλλοντική καταστροφή και, -ως εκ τούτου- χωρία όπως τα παραπάνω, θα πρέπει να τα εξετάζουμε στην ευρύτερη συνάφεια της διήγησής μας και με βάση το ιστορικό πλαίσιο της εποχής.

Στην εποχή μας, ωστόσο, προβάλλει η ευθύνη της θεολογίας και ειδικά της Ορθόδοξης, να δώσει απαντήσεις στα σύγχρονα προβλήματα που ταλανίζουν την ανθρωπότητα μέσα από την αστείρευτη πηγή των βιβλικών μηνυμάτων. Και μπορεί τα κείμενα αυτά να γράφτηκαν πριν από χιλιάδες χρόνια και κάτω από διαφορετικές ιστορικές συνθήκες, πολιτισμούς, κοσμοεπίδωλα κ.λπ., ωστόσο ως θεόπνευστα, διακρίνονται από επικαιρότητα και διαχρονικότητα. Αυτό δεν σημαίνει σαφώς ότι η Θεολογία αντλεί την ύπαρξή της ή το περιεχόμενό της από τις κατά καιρούς συγκυρίες της ανθρωπότητας και βάσει αυτών θεμελιώνει τη διδασκαλία της ως μια ιδεολογική και πλαστή ενδοκοσμική πραγματικότητα¹³. Αντιθέτως, ζωτική της αποστολή, ως διαρκής ερμηνεία της εμπειρίας της Εκκλησίας, η οποία αποτυπώνεται στα βιβλικά κείμενα και βιώνεται ευχαριστιακά μέσω της μετοχής στα Μυστήρια,

⁷ Σ. Καλατζάκη, *Ερμηνεία Περικοπών της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη: έκδ. Πουρναρά, 2010, σσ. 92-95.

⁸ Βλ. περισ. Αικ. Τσαλαμπούνη, *Οικολογική Ερμηνεία και Καινή Διαθήκη*, όπ. παρ., σσ. 23-30· E. M. Conradie, *Christianity and Ecological Theology*, Stellenbosch: έκδ. SunMedia, 2006, σσ. 70-71.

⁹ *Γένεσις* 6, 1-22· 9, 1-29.

¹⁰ *Γένεσις* 18, 20-23.

¹¹ *Ναούμ* 1, 2-12.

¹² *Γένεσις* 1, 28. Οι ερμηνείες σε αυτό το χωρίο ποικίλλουν. Παρά την ορθόδοξη ερμηνεία η οποία θέτει τον άνθρωπο ως συνετό διαχειριστή της κτίσης, κατά το δημιουργικό έργο του Θεού, πολλοί θεωρούν ότι στο εν λόγω χωρίο ενυπάρχει κάποιου είδους ανταγωνισμός μεταξύ των κτισμάτων προκειμένου, μέσα από την τεχνολογία και τις άλλες μεθόδους των ανθρώπων, οι τελευταίοι να αποκτήσουν τον έλεγχο της Δημιουργίας. Βλ. Norman C. Habel, "Geophany: The Earth Story in Genesis 1", στο: N. C. Habel – Shirley Wurst (επιμ.), *The Earth Story in Genesis*, έκδ. Sheffield Academic Press 2000, σσ. 34-38. .

¹³ Ι. Δ. Καραβιδόπουλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη: έκδ. Ostrakon, 2016, σ. 477.

είναι η επίκαιρη «παρουσία» της σε κάθε εποχή και σε κάθε πολιτισμό¹⁴. Επομένως, η πιστότητα στην παράδοση του θεολογικού λόγου, σε συνδυασμό με την ανανέωση αυτού, δίχως να παρεκκλίνει από την αποκεκαλυμμένη αλήθεια και από το απολυτρωτικό έργο του Θεού, μπορεί να μας οδηγήσει σε μια βαθιά επανεξέταση των επιλογών μας. Μπορεί, εν προκειμένω, δηλαδή, να σφυρηλατήσει τις συνειδήσεις του πληρώματος της Εκκλησίας και να διαπλάσει το ήθος και τη νοοτροπία του σύγχρονου ανθρώπου προς μια σωστότερη στάση προς την υλική κτίση. Αυτή η στάση θα διαπνέεται από σεβασμό, βαθιά αίσθηση μετάνοιας και φυσικά ανανοηματοδότησης και εν συνόλω επανακαθορισμού των ανθρώπινων ενεργειών και πρακτικών έναντι του φυσικού περιβάλλοντος.

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να συνδέσει τη βιβλική ερμηνευτική με την περιβαλλοντική ηθική, δηλ. την ευαισθητοποίηση του ανθρώπου απέναντι στην υλική κτίση μέσα από την εμπνευσμένη γραφή του βιβλίου του Προφήτη Ιωήλ. Εξάλλου, όπως ο Προφήτης αναζητά την απαλλαγή των Ιουδαίων από την απόλυτη κλιματική απορρύθμιση της εποχής του μέσα από την ειλικρινή μετάνοια και προσευχή, έτσι ο σύγχρονος άνθρωπος θα πρέπει να αλλάξει ριζικά και με ταπείνωση και προσευχή να στραφεί ικετευτικά προς τον Ένα και απόλυτο ρυθμιστή της ιστορίας και του κόσμου.

I. Το Βιβλίο του Προφήτη Ιωήλ

Το βραχύ σε έκταση βιβλίο του Προφήτη Ιωήλ (יְהוֹאֵל «Γιω΄ελ»), ο Γιαχβέ είναι Θεός)¹⁵ καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση στο εβραϊκό Δωδεκαπρόφητο και την τέταρτη στον Ελληνικό Αλεξανδρινό κανόνα¹⁶. Οι ελάχιστες πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας για τον βίο του Προφήτη¹⁷, δεν μας επιτρέπουν να προσδιορίσουμε ακριβώς τον χρόνο και τον τόπο δράσης αυτού. Παρά ταύτα όμως, οι συχνές αναφορές μέσα στο κείμενο περί της Ιερουσαλήμ¹⁸, του ιερατείου¹⁹, της Σιών²⁰, αλλά και η εξοικείωσή του με τη γεωγραφία της περιοχής²¹, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Προφήτης καταγόταν από τη φυλή του Ιούδα, με τη δράση του να οριοθετείται κατά πάσα πιθανότητα στην Ιερουσαλήμ²². Κατά πατερική παράδοση²³ θεωρείται ο

¹⁴ Βλ. περισ. J. Moltmann, *Τι είναι η Θεολογία σήμερα; Δύο μελετήματα για την επικαιροποίησή της*, μεταφρ. Π. Γιατζάκης., Αθήνα: εκδ. Άρτος Ζωής, 2008.

¹⁵ W. Gesenius, *Gesenius's Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures: Translated, with additions and corrections from the author's Thesaurus and other works*, Samuel Prideaux Tregelles (επιμ.), Paternoster Row: εκδ. Samuel Bagster and Sons, 1860, σ. 339. Πρβλ. I. Hardt, *Electoralis Bibliothecae Monacensis codices graecimsc: Codex I - codex L*, εκδ. Staatsbibliothek, 1803, [Cod.XVI], σσ. 4-5.

¹⁶ Αθ. Χαστούπη, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Αθήνα: εκδ. Έννοια, 2017, σ. 182.

¹⁷ Το κείμενο μάς παραδίδει μόνο το όνομα του πατέρα του, Βαθουήλ יְהוֹאֵל «Πεθου΄έλ». Πρβλ. Επιφανίου Κύπρου, *Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου περὶ τῶν προφητῶν, πῶς ἐκοιμήθησαν καὶ ποῦ κεῖνται*, PG 43, 408. Κατά τον Επιφάνιο Κύπρου, «οὗτος ἦν ἐξ ἀγροῦ Βηθὼμ ἐκ τῆς γῆς Ῥουβίμ· [...] ἀπέθανεν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ἐνδόξως».

¹⁸ *Ιωήλ* 2, 32· 3, 1· 3, 17-18· 3, 20.

¹⁹ *Ιωήλ* 1, 9· 1, 13-14· 1, 16· 2, 14· 2, 17· 3, 18.

²⁰ *Ιωήλ* 2, 1· 2, 32· 3, 17· 3, 21.

²¹ *Ιωήλ* 1, 2· 3, 2-8· 3, 12· 3, 14· 3, 18.

²² Ν. Παπαδόπουλου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην*, Αθήνα: εκδ. Έννοια, 2007, σ. 112.

πρώτος χρονολογικά από τους Προφήτες, σύγχρονος του Αμώς και του Ωσηέ, ενώ κατά τους μεταγενέστερους βιβλικούς ερμηνευτές πιστεύεται ότι έζησε στα μεταιχμαλωσικά χρόνια²⁴, καθώς στο φερώνυμο βιβλίο απουσιάζει η οποιαδήποτε αναφορά τόσο στους βασιλείς του Ιούδα και του Ισραήλ όσο και στους εχθρούς αυτών, τους Ασσυρίους και τους Βαβυλωνίους²⁵. Η άποψη αυτή, η οποία τυγχάνει και της ευρείας αποδοχής από τη βιβλική επιστημονική κοινότητα, ιστορεί τη δράση του Προφήτη μεταξύ των ετών 500 – 400 π.Χ.²⁶.

Η δομή του βιβλίου διαρθρώνεται σε δύο μέρη²⁷. Στο πρώτο (κεφ. Α'-Β'), όπου εξιστορείται η καταστροφική επιδρομή σμήνους ακρίδων σε καλλιέργειες²⁸ και η προς ιερατείο και λαό έκκληση του Προφήτη για ειλικρινή μετάνοια και προσευχή²⁹, και στο δεύτερο (κεφ. Γ'-Δ'), στο οποίο και προαναγγέλλεται η επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος «ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»³⁰, δίνοντας μάλιστα, μέσα σ' ένα αποκαλυπτικό πλαίσιο, τα σημεία της Ημέρας του Κυρίου αλλά και τις υποσχέσεις προς τη νέα Σιών³¹. Σκοπός του είναι να καταδειχθεί η εν συνόλω κυριαρχία του Θεού στην κτίση, τόσο την έμψυχη όσο και την άψυχη, αφού ο Θεός εμφανίζεται να προκαλεί τα φυσικά φαινόμενα και να κατευθύνει την ιστορία³². Παρουσιάζεται ως ο λυτρωτής του Ισραήλ από τις επιδρομές ποικίλων λαών αλλά και ως ο δίκαιος κριτής, ο οποίος θα κρίνει όλα τα έθνη ανεξαιρέτως, «εἰς τὴν κοιλάδα Ἰωσαφάτ»³³. Τέλος, ως μακρόθυμος και πολυέλαιος, ως ο «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν»³⁴ δέχεται την ειλικρινή μετάνοια, αλλά και ενισχύει τον άνθρωπο στη νέα του πορεία.

²³ Θεοδώρου Μομμουεστίας, *Ἑρμηνεία Ἰωὴλ τοῦ Προφήτου*, PG. 66, 212 «Ὁ δὲ Ἰωὴλ μέμνηται μὲν καὶ αὐτὸς τῶν αὐτῶν, ἅτε καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τῷ Ὡσηὲ γεγονώς, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν εἰπεῖν κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τὴν πνευματικὴν ἐπιτετραμμένους». Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξήγησις Ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ*, PG 71, 328 «Προφητεύει μὲν ὁ θεσπέσιος Ἰωὴλ ἐν χρόνοις, ὡς ἔοικε, καθ' οὓς ἂν νοοῖν τό καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τεταγμένοι, τὸν Ὡσηὲ δὲ φημί, καὶ μέντοι καὶ τὸν Ἀμῶς». Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ*, PG 81, 1634 «Ἰωὴλ ὁ θεῖος προφήτης τὸν μὲν χρόνον, καθ' ὃν ἐποιήσατο τὰς προρρήσεις, σαφῶς ἡμᾶς οὐκ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν μέντοι δεδήλωκε τῶν προρρήσεων, ὡς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον γεγένηται, καθ' ὃν ὁ θαυμάσιος Ὡσηὲ τὴν τῶν ἐσομένων προθεωρίαν ἐδέξατο· ταῦτά γὰρ προλέγει, Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων ἔφοδον, καὶ ἀνδραποδισμόν καὶ δουλείαν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον».

²⁴ Για τη χρονολόγηση του βιβλίου του Προφήτη Ἰωὴλ και τις κατά καιρούς απόψεις των βιβλικών Ερμηνευτών ως προς αυτό το θέμα βλ. Αθ. Χαστούπη, «Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωὴλ», *Θεολογία* 62 (1991), 72-74.

²⁵ J. M. P. Smith – W. H. Ward, και J. A. Bewer, *A Critical and Exegetical Commentary on Micah, Zephaniah, Nahum, Habakkuk, Obadiah and Joel*, New York: εκδ. C. Scribner's Sons, 1959⁴, σσ. 473, 568.

²⁶ Αθ. Χαστούπη, «Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωὴλ», ὀπ. παρ., σσ. 73-74.

²⁷ Αναφορικά με τη δομή του βιβλίου βλ. D. A. Hubbard, *Joel & Amos: An Introduction and Commentary*, London: εκδ. Inter-Varsity, 1989, σσ. 28-32· R. A. Simkins, «God, History, and the Natural World in the Book of Joel», *The Catholic Biblical Quarterly* 553 (1993), σσ. 444-450.

²⁸ *Ἰωὴλ* 1, 1 (επιγραφή)· 1, 2 – 2, 11.

²⁹ *Ἰωὴλ* 2, 12 – 27.

³⁰ *Ἰωὴλ* 3, 1-2.

³¹ *Ἰωὴλ* 3,3 – 4, 21.

³² Ν. Παπαδόπουλου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην*, ὀπ. παρ., σ. 113.

³³ *Ἰωὴλ* 4, 2.

³⁴ *Τιμόθεον Α' 2, 4.*

II. Η πληγή των ακρίδων και η Ημέρα Κυρίου

Ο Προφήτης Ιωήλ, με μια αξιοπαρατήρητη καλλιέπεια λόγου, που συνδυάζει την παραστατικότητα στην περιγραφή με τις ποιητικές εκφράσεις και τον λυρισμό με τη ζωντάνια του λόγου³⁵, ξεκινά να διηγείται στον λαό τη φοβερή καταστροφή που έπληξε τη γη της Ιουδαίας. Απευθύνεται πρωτίστως στους πρεσβύτερους, η μαρτυρία των οποίων είναι πολύ σημαντική για να εννοηθεί το μέγεθος της καταστροφής, ερωτώντας τους ευθύς εξ αρχής εάν έχουν ξαναζήσει ανάλογη περίσταση κατά το παρελθόν³⁶. Τους προτρέπει δε να διαφυλάξουν στη μνήμη τους τα όσα συμβαίνουν αλλά και να τα διηγηθούν αυτά ανόθευτα στις επερχόμενες γενιές. Η καταστροφή συνίστατο σε μια τρομερή πληγή που προκάλεσε η διαδοχική επέλαση σιμνών από ακρίδες οι οποίες κατέστρεψαν ολοκληρωτικά κάθε φυτική καλλιέργεια· «τὰ κατάλοιπα τῆς κάμπης κατέφαγεν ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς ἀκρίδος κατέφαγεν ὁ βροῦχος, καὶ τὰ κατάλοιπα τοῦ βρούχου κατέφαγεν ἡ ἐρυσίβη»³⁷. Αυτή η διαδοχική και κλιμακούμενη αναφορά από τον Προφήτη στα διάφορα είδη (κάμπη, ἀκρίς, βρούχος, ἐρυσίβη), έχει ως σκοπό να υποδηλώσει εμφατικά αφενός το εύρος και την καθολικότητα της ζημίας μέσα από την παράθεση των συνήθων καταστρεπτικών και επιβλαβών εντόμων των καλλιεργειών αλλά και αφετέρου να τονίσει ότι η πλήξη αυτή είχε διάρκεια στον χρόνο³⁸.

Στη συνέχεια ο προφήτης με ιδιαίτερα δραματικό τόνο στρέφεται προς τον λαό και το ιερατείο και τους καλεί όχι μόνο να θρηνήσουν για τη συμφορά που τους βρήκε³⁹, αλλά και να νηστεύουν⁴⁰, παραλληλίζοντας τα στόματα από «τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀναρίθμητον» πλήθος των ακρίδων με τους μυλόδοντες νεαρών λιονταριών⁴¹, ενώ η δυναμική του θρήνου εκ μέρους του λαού θα πρέπει να υπερβαίνει ακόμα και τον κοπετό μιας νεόνυμφης που έχασε τον αγαπημένο της άνδρα⁴². Όμως η επιδρομή των ακρίδων, απ' ό,τι φαίνεται, δεν είναι το μοναδικό πρόβλημα στη διήγησή μας, καθώς τη δραματική περιγραφόμενη κατάσταση επιτείνει η ξηρασία⁴³. Εύφορες πεδιάδες σιτηρών και αμπελώνων καταστράφηκαν, ενώ διάφορα καρποφόρα ή μη δένδρα της υπαίθρου, όπως συκιές, φοίνικες, ροδιές και μηλιές ξεράθηκαν. Οι επιπτώσεις της περιβαλλοντικής κρίσης έπληξαν ακόμα και τη ζωική παραγωγή, αφού οι βοσκές

³⁵ Για τη γλώσσα, το ύφος και το μέτρο του κειμένου βλ. μεταξύ άλλων J. M. P. Smith, W. H. Ward, και J. A. Bewer, *A Critical and Exegetical Commentary on Micah, Zephaniah, Nahum, Habakkuk, Obadiah and Joel*, σπ. παρ., σ. 68 (484 / 568) - 71 (487 / 568).

³⁶ J. Lössl, «When is a locust just a locust? Patristic Exegesis of Joel 1:4 in the light of literary Theory», *The Journal of Theological Studies*, 55 2 (2004), σ. 586.

³⁷ *Ιωήλ* 1, 4.

³⁸ *Ιωήλ* 2, 25. Όπως, άλλωστε, μας ωθεί να πιστέψουμε και ο στίχος 25 του δευτέρου κεφαλαίου «καὶ ἀνταποδώσω ὑμῖν ἀντὶ τῶν ἐτῶν ὧν κατέφαγεν ἡ ἀκρίς καὶ ὁ βρούχος καὶ ἡ ἐρυσίβη καὶ ἡ κάμπη, ἡ δύναμίς μου ἡ μεγάλη, ἣν ἐξαπέστειλα εἰς ὑμᾶς».

³⁹ *Ιωήλ* 2, 9-13.

⁴⁰ *Ιωήλ* 2, 14. Όπως είναι γνωστό από τις βιβλικές διηγήσεις, η νηστεία επιβαλλόταν σε ένδειξη πένθους, μεγάλης θλίψης και εθνικών συμφορών. Σχετικά με τη θέση αυτής στην Π.Δ. βλ. ενδ. Βελουδία Γ. Σιδέρη-Παπαδοπούλου, *Τὰ Βιβλία τῶν Προφητῶν Ἰωνᾶ καὶ Ἀββακούμ*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἔννοια 2014, σσ. 215-216.

⁴¹ *Ιωήλ* 2, 6.

⁴² *Ιωήλ* 2, 8.

⁴³ *Ιωήλ* 2, 11-12· 2,20.

ξεράθηκαν και οι αποθήκες άδειασαν, αδυνατώντας οι κάτοικοι μάλιστα να συντηρήσουν εαυτούς, αφού καμία συγκομιδή δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί⁴⁴.

Ο Προφήτης μπροστά στα φοβερά αυτά γεγονότα, τα οποία στάθηκαν ικανά - όπως ήταν φυσικό- να διαταράξουν την κοινωνική σταθερότητα⁴⁵ και να ανακόψουν ακόμα και την προσφερόμενη λατρεία στον Θεό⁴⁶ λαμβάνει αφορμή και εξαγγέλλει την περίφημη Ημέρα Κυρίου⁴⁷. Φαίνεται ότι οι Ιουδαίοι είχαν γνώση για την προφητική αυτή παράδοση, εκλαμβάνοντάς την ως την ημέρα εκείνη κατά την οποία ο Δικαιοκρίτης Θεός θα κατέλθει από τον ουράνιο θρόνο Του και θα κρίνει το λαό Του⁴⁸. Γι' αυτό και ο Προφήτης, ως ο εκ Θεού απεσταλμένος στους ανθρώπους, συμπάσχει με αυτόν⁴⁹ και υψώνει ικετευτικά κραυγή αγωνίας προς τον ουρανό⁵⁰. Γνωρίζει καλά ότι μόνο ο Θεός, ως κύριος της φύσης, μπορεί να επαναφέρει τη σταθερότητα και τη χαμένη ευμάρεια στους κατοίκους, περιγράφοντας τη θλίψη και την απόγνωσή τους, δίνοντας αυτή τη φορά την εικόνα της φωτιάς που κατακαίει κάθε δένδρο, κάθε ελεύθερη και ανεκμετάλλευτη έκταση⁵¹.

Στο επόμενο τμήμα 2,1-11 του βιβλίου, ο Προφήτης χρησιμοποιεί σκηνές από τη λατρευτική ζωή των κατοίκων για να περιγράψει την ημέρα Κυρίου⁵², η οποία θα διακρίνεται όχι μόνο από σκότος και ομίχλη, αλλά και από την ταχύτατη εξάπλωση ακρίδων που, στο υπό μελέτη τμήμα μας, συμβολίζουν την εσχατολογική επιδρομή ενός κραταιού και αδίστακτου αντιπάλου. Και μπορεί το τμήμα αυτό να αποτέλεσε σημείο διαφωνίας μεταξύ των ερμηνευτών ως προς την κυριολεκτική ή μεταφορική λειτουργία του όρου της ακρίδας⁵³, εντούτοις θα πρέπει να δεχθούμε ότι η επιλογή αυτή συνίστατο στην πρόθεση του Προφήτη να ερμηνεύσει τα όσα βίωσε, συνδυάζοντας δυο παραδοσιακά θέματα· την ημέρα του Γιαχβέ και τον εκ μακρόθεν επελαύνοντα στρατό⁵⁴. Εξάλλου το ίδιο ακριβώς μοτίβο παρουσιάζεται και στο κεφ. 13 του Ησαΐα, όπου προαναγγέλλεται η καταστροφή της Βαβυλώνας⁵⁵. Ως εκ τούτου, γίνεται φανερό ότι η θεματική αυτή σύνθεση του στρατεύματος κατά την ημέρα της

⁴⁴ *Ιωήλ* 2, 17-18.

⁴⁵ *Ιωήλ* 2,12.

⁴⁶ *Ιωήλ* 2, 9.

⁴⁷ Η ημέρα Κυρίου (יְהוָה) εμφανίζεται συνολικά δεκαπέντε φορές στην Π.Δ. και μόνο στα βιβλία των Προφητών Ησαΐα, Ιωήλ, Αμώς, Οβδιού, Σοφονία και Μαλαχία· βλ. ενδ. W. K. Price, *The Prophet Joel and the Day of the Lord*, Chicago, εκδ. Moody, 1976· M. Weiss, «The Origin of the Day of the Lord-Reconsidered», *Hebrew Union College Annual*, 37 (1966), σσ. 29-60· R. V. Gerhard, «The Origin of the Concept of the Day of the Lord», *Journal of Semitic Studies* 4 (1959), σσ. 97-108· Δ. Καϊμάκη, *Η ημέρα Κυρίου στους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Βανιάς, 2006, σσ. 64-74.

⁴⁸ Δ. Καϊμάκη, *Η ημέρα Κυρίου στους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης*, όπ. παρ., σσ. 68-69.

⁴⁹ Ν. Παπαδόπουλου, *Είσαγωγή εις την Παλαιάν Διαθήκην*, όπ. παρ., σ. 113.

⁵⁰ *Ιωήλ*, 1, 19.

⁵¹ *Ιωήλ*, 2, 19

⁵² Δ. Καϊμάκη, *Η ημέρα Κυρίου στους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης*, όπ. παρ., σ. 71.

⁵³ Για τη λειτουργία του όρου της ακρίδας στο παρόν σημείο βλ. P. R. Andiañach, «The Locusts in the Message of Joel», *Vetus Testamentum*, 42 (1992), σσ. 433-441· E. Assis, «The Structure and Meaning of the Locust Plague Oracles in Joel 1,2-2,17», *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*, 122 (2010), σσ. 401-416· V. A. Hurowitz, «Joel's Locust Plague in Light of Sargon II's Hymn to Nanaya», *Journal of Biblical Literature*, 112 4, (1993).

⁵⁴ J. Bourke, «Le Jour de Yahvé dans Joël», *Revue Biblique*, 66 1, (1959), σ. 15.

⁵⁵ *Ησαΐας* 13, 1-22.

Κρίσης του Γιαχβέ ήταν ήδη γνωστή στην εποχή του Ιωήλ⁵⁶, ο οποίος και την προσέλαβε για να μεταδώσει το μήνυμά του υπό τις ιστορικές φυσικά συνθήκες που βίωνε.

Οι ακρίδες διέθεταν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά για να συγκριθούν έστω και μεταφορικά με τα φοβερά στρατεύματα· ομοιάζουν με άλογα πολέμου⁵⁷ και ξεχύνονται από τις κορυφές των βουνών όπως τα στρατεύματα⁵⁸, ενώ ο θόρυβος που προκαλούν κατά την επιδρομή τους μπορεί να συσχετιστεί με τη βοή μιας πυρκαγιάς που κατακαίει ξερές καλαμιές⁵⁹. Επιπλέον, παρουσιάζονται να τρέχουν σαν έμπειροι μαχητές σκαρφαλώνοντας επάνω στα τείχη και στα σπίτια κυριεύοντάς τα⁶⁰, διακρινόμενες για την σταθερή και μαζική τους πορεία δίχως να παρεκκλίνουν από τις θέσεις τους⁶¹. Η επέλασή τους ακόμα είναι τόσο σφοδρή ώστε κατά τη μάχη «σεισθήσεται ὁ οὐρανός, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συσκοτάσουσι, καὶ τὰ ἄστρα δύσουσι τὸ φέγγος αὐτῶν»⁶². Είναι προφανές ότι ο Προφήτης σε αυτό το σημείο έχει επηρεαστεί από τη γραμματεία του περιβάλλοντός του, αφού σε πολλά κείμενα και επιγραφές της Εγγύς Ανατολής, όπως της Ασσυρίας και της Αιγύπτου, τα στρατεύματα συγκρίνονται συχνά είτε ως προς τον αριθμό, είτε ως προς τη δύναμη, είτε ως προς την καταστροφή τους με ακρίδες⁶³.

Οι στ. 2,19 και εξής μάς πληροφορούν ότι ο Κύριος από υπερβάλλουσα αγάπη για τον λαό Του εισήκουσε τις δεήσεις και τη μετάνοια αυτού, που περιγράφονται στους στ. 2, 12-18, ανταπαντώντας ότι θα στείλει ευφορία των καρπών της γης, η οποία θα είναι πλούσια σε ποσότητα ώστε να χορτάσει όλος ο λαός και να αποτραπεί η καταισχύνη και ο εξευτελισμός του από τα ειδωλολατρικά έθνη. Το ως άνω μάς ωθεί να δεχθούμε ότι ο λαός διόρθωσε τον βίο του και τήρησε τα όσα προανήγγειλε ο Προφήτης περί μετανοίας, νηστείας, θρήνου και συντριβής καρδιάς, χωρίς ωστόσο αυτό να υπονοείται κάπου μέσα στο κείμενο. Παρ' όλα αυτά, ακολουθούν οι υποσχέσεις του Θεού προς τον λαό Του⁶⁴, ότι θα αποτρέψει τον από βορρά επιδραμόντα εχθρό, απωθώντας τον «εἰς τὴν θάλασσαν τὴν πρώτην καὶ τὰ ὀπίσω

⁵⁶ Πρβλ. *Σοφονίας* 1, 14-16.

⁵⁷ Θεοδώρητου Κύρου, *Ερμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἰωήλ*, PG 81, 1644. Ο Θεοδώρητος Κύρου παρατηρεῖ τις ομοιότητες μεταξύ των δυο μνημονευομένων ζώων, επισημαίνοντας, μεταξύ άλλων ότι η κεφαλή της ακρίδας μοιάζει με εκείνη του αλόγου· «Εἰ γάρ τις ἀκριβῶς κατίδοι τὴν κεφαλὴν τῆς ἀκρίδος, σφόδρα τῆ τοῦ ἵππου εἰκοῦσαν εὐρήσει. Ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ πετομένην αὐτὴν, κατ' οὐδὲν τῆς τῶν ἵππων ταχύτητος ἐλαττουμένην, ὄρεσί τε καὶ πεδίοις ῥαδίως ἐφιπταμένην· καὶ μέντοι καὶ τοῖς ληίοις δίκην φλογὸς ἐπιούσαν, κατεσθιούσης καλάμην. Καὶ πλήθει δὲ παρατεταγμένων εἰς πόλεμον ἔοικε, καὶ πετόμενοι, καὶ ἔρπουσαι (συνημμένοι γὰρ ἀλλήλαις ποιοῦσιν ἅ ποιοῦσιν), οἷόν τινα συνασπισμὸν καὶ τάξιν δεικνῦσαι πολεμικὴν».

⁵⁸ *Ἰωήλ* 2, 4-5.

⁵⁹ *Ἰωήλ* 2, 5.

⁶⁰ *Ἰωήλ* 2,7.

⁶¹ *Ἰωήλ* 2,8.

⁶² *Ἰωήλ* 2,10.

⁶³ A. Thompson, «Joel's Locusts in the Light of Near Eastern Parallels», *Journal of Near Eastern Studies*, 14 1, (1955), σσ. 52-55· J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest*, τ. 3, Chicago: εκδ. University of Chicago, 1906, [§309] σ. 138.

⁶⁴ *Ἰωήλ* 2, 18-27.

αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἐσχάτην»⁶⁵. Προτρέπει τον Ισραὴλ να ἔχει θάρρος, καθὼς οἱ ξερὲς πεδιάδες ἤδη βλάστησαν χορτάρια, ἐνὼ τὰ δέντρα καρποφόρησαν καὶ ἔδωσαν τοὺς καρποὺς τοὺς. Οἱ υποσχέσεις τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση ἀπὸ τὴν ξηρασία καὶ τὴν πληγὴ τῶν ἀκριδῶν συνεχίζονται διότι τὰ ἀλώνια θὰ γεμίσουν ἀπὸ πλοῦσια σιτηρὰ καὶ τὰ κελάρια θὰ ὑπερεκχειλίζουν ἀπὸ ἀφθονοὺς οἶνο καὶ ἔλαιον⁶⁶. Ἡ βροχὴ θὰ πέφτει τὴν κατάλληλη ἐποχὴ χωρὶς νὰ προκαλεῖ περιόδους ξηρασίας καὶ θὰ εὐνοεῖ τόσο τὶς πρῶιμες ὅσο καὶ τὶς ὀψιμες καλλιέργειες, οὕτως ὥστε ἡ παραγωγή τῶν ἀγαθῶν νὰ πραγματοποιεῖται ἀπρόσκοπτα καὶ ἡ κοινωνία νὰ εἶναι αὐτάρκης⁶⁷.

Ἡ διήγησή μας ολοκληρώνεται με τὴν υπόσχεση τοῦ Θεοῦ περὶ συνεχούς παρουσίας ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ παντοτινῆς προστασίας ἀπὸ τὶς ἐπεκτατικὲς καὶ ὄχι μόνον βλέψεις τῶν ἄλλων λαῶν⁶⁸. Θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε λόγο σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο γιὰ παιδαγωγικὴ τιμωρία τὴν ὁποία ἐξαπέστειλε ὁ Θεὸς στὸν ἐκλεκτὸ λαὸ Του, πρὸς συνεισημῶ καὶ διόρθωση τοῦ βίου του; Ἀν καὶ δὲν περιγράφεται ποια ἦταν ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ κατάσταση τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτῆ τῶν δεινῶν, ἐντούτοις μπορούμε νὰ ἀντιληφθούμε τὸν ἔντονο καὶ ὑποκρυπτόμενο δευτερονομιστικὸ χαρακτῆρα τῆς διήγησής μας. Ἡ προαναγγελθεῖσα τιμωρία τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους Προφῆτες εἶχε ἤδη ἐπέλθει λόγω τῆς ἀθέτησης καὶ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τοῦ θείου θελήματος, ὡστόσο τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν συνεπάγεται καὶ τὴν κατάλυση τῆς διαθήκης, τὴν ὁποία παρέδωσε ὁ Θεὸς στὸν Μωσῆ στο ὄρος Χωρήβ⁶⁹. Ἐπομένως, ἡ ἀθέτηση τῶν ὁρῶν αὐτῆς καὶ ἡ ἀνυπακοή ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λαοῦ θὰ ἔχουν ὡς συνέπεια περιόδους ἐκδήλωσης σημαντικῶτατων γεγονότων καὶ περιστάσεων πρὸς παιδαγωγία τοῦ λαοῦ καὶ ἐκδήλωση εὐκρινούς μετάνοιας. Κατ' ἀντιστοιχία, λοιπόν, στὴ διήγησή μας ἐξαίρεται ἡ σημασία τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Θεὸ μέσῳ τῆς μετάνοιας καὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ προφητικοῦ λόγου. Οἱ ἄνθρωποι θὰ πρέπει νὰ κατανοήσουν ὅτι οἱ συμφορὲς μπορεῖ νὰ ἀποτραποῦν μόνον ἀπ' τὸν Παντοδύναμο Θεὸ, ἔχοντας στὸ νοῦ τους, ὡς μέτρο γιὰ τὶς ἐπιλογές καὶ τὶς μεταξὺ τους σχέσεις, τὴν ἐγγύτητα τῆς ἡμέρας τοῦ Γιαχβέ.

III. Το βιβλίο του προφήτη Ἰωὴλ στὴν Οἰκοθεολογία⁷⁰

Ἐχοντας παρακολουθήσει, μέσα ἀπὸ τὴν ποιητικὴ καὶ ζωντανὴ γραφὴ τοῦ Προφήτη τὴν παράθεση τῶν γεγονότων τῆς περιβαλλοντικῆς κρίσης, θὰ επιχειρήσουμε νὰ

⁶⁵ Ἰωὴλ 2, 20.

⁶⁶ Ἰωὴλ 2,24.

⁶⁷ Ἰωὴλ 2, 23.

⁶⁸ Ἰωὴλ 2,27.

⁶⁹ Αθ. Χασιτόπη, «Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωὴλ», ὅπ. παρ., σσ. 75.

⁷⁰ Κατὰ τὴν Καθηγήτρια Αἰκ. Τσαλαμπούνη, «μὲ τὸν ὄρο «οἰκοθεολογία ἢ «οἰκολογικὴ θεολογία» δηλώνεται ὁ θεολογικὸς ἐκεῖνος λόγος ποὺ ἀνατρέχοντας στὶς πηγές τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὶς ἐπανεξετάζει, τὶς ἀνακαλύπτει ἐκ νέου καὶ τὶς προσεγγίζει ὑπὸ τὸ φῶς τῶν σύγχρονων περιβαλλοντικῶν προβλημάτων καὶ μὲ σκοπὸ νὰ προτείνει λύσεις σὲ αὐτὰ στὸ ἐπίπεδο τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ὑπόλοιπη δημιουργία»· βλ. σχετ. Αἰκ. Τσαλαμπούνη, «Ἡ οἰκολογικὴ ἐρμηνεία τῶν βιβλικῶν κειμένων: τὸ παράδειγμα τῶν ἀποκαλυπτικῶν κειμένων», *Θεολογία* 4 (2014), 303· Ε. Μ. Conradie, *Christianity and Ecological Theology*, ὅπ. παρ., σσ. 3-4.

αναδείξουμε ορισμένες νέες προτάσεις ερμηνείας, πέραν του αμιγούς θεολογικού χαρακτήρα του βιβλίου, για το οποίο και κάναμε λόγο παραπάνω. Οι προτάσεις αυτές δεν παρεκκλίνουν από την ορθόδοξη ερμηνευτική και ανταποκρίνονται στη βαθύτερη ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου για την υιοθέτηση μιας φιλικότερης στάσης προς το περιβάλλον μέσα από τη διδασχή του βιβλικού κειμένου. Γι' αυτό και ο D. Horrell, στο σύγγραμμά του όπου πραγματεύεται τις ποικίλες οικολογικές ερμηνευτικές βιβλικές εξηγήσεις, προτείνει μια νέα προσέγγιση, η οποία αφενός είναι καινοτόμος και σύγχρονη και αφετέρου συνεπής προς την υπάρχουσα θεολογική παράδοση. Αυτή η νέα προσέγγιση δομείται σε τρία στάδια: α) η ερμηνεία τέτοιων κειμένων οφείλει να εκκινεί μέσα από την παράθεση του ιστορικού πλαισίου της εποχής, των γεγονότων και των προσώπων που πρωταγωνιστούν· β) να λαμβάνει υπόψη τη θεολογική διάσταση και ερμηνεία των διηγήσεων ως αναπόσπαστων γεγονότων του μυστηρίου της θείας Οικονομίας και γ) να προχωρά σε μία εις βάθος ερμηνεία των διηγήσεων υπό το πρίσμα άλλων επιστημονικών πεδίων, όπως λ.χ. στην περίπτωση μας, την περιβαλλοντική ηθική⁷¹.

Όπως είναι φανερό, η «Οικοθεολογία» έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια ως μία προσπάθεια αναχαίτισης της επιτεινόμενης φθοράς του φυσικού περιβάλλοντος. Κατά συνέπεια, το βιβλίο του Ιωήλ προσφέρει μία νέα πρόταση στην περιβαλλοντική ηθική, η οποία διέρχεται από τον συνδυασμό ορθοδοξίας και ορθοπραξίας ως αλληλοσυνδεόμενες έννοιες⁷². Ο Προφήτης, όπως είδαμε, περιγράφει μία παρελθοντική περιβαλλοντική κρίση, η διαχείριση της οποίας μπορεί να λειτουργήσει προφητικά και συνάμα να αποτελέσει το μέτρο για τη σχετική επίλυση της ήδη υπάρχουσας περιβαλλοντικής κρίσης των ημερών μας⁷³. Ο Θεός επέτρεψε το φαινόμενο της αύξησης των ακρίδων ως δοκιμασία στους ανθρώπους λόγω της αποστασίας τους καθώς στην προκειμένη περίπτωση οι άνθρωποι αγνοούν επιδεικτικά τον Θεό και καταχρώνται την ελευθερία να διαχειρίζονται το φυσικό περιβάλλον. Η παρέμβαση του Θεού, όχι ως τιμωρία αλλ' ως παιδαγωγία, φανερώνεται στην εκδήλωση φυσικών φαινομένων τα οποία συνιστούν βίαια ξεσπάσματα της φύσεως και οι συνέπειες των οποίων είναι επώδυνες όχι μόνο για τον άνθρωπο, αλλά και για τα όντα τα οποία διαβιούν στα δάση ή στις θάλασσες του πλανήτη.

Η Οικοθεολογία, ως απότοκο της προσπάθειας για τη θεολογική επίλυση της σημερινής περιβαλλοντικής κρίσης και παράλληλα ως επαρκώς τροφοδοτούμενη τόσο από τη λύση την οποία ο προφήτης Ιωήλ προβάλλει όσο και από τις διάφορες άλλες βιβλικές διηγήσεις, δύναται να λειτουργήσει αποτελεσματικά εάν α) η ανθρωπότητα κατανοήσει επαρκώς ότι το φυσικό περιβάλλον έχει υποστεί σοβαρή φθορά από τις ατυχείς και εν πολλοίς ανεύθυνες παρεμβάσεις οι οποίες έχουν

⁷¹ David G. Horrell, *The Bible and the Environment*, United Kingdom: εκδ. Routledge, 2010, σσ. 125-126.

⁷² Neil W. Bergmann, «Ecological Appropriation of Joel», *Australian eJournal of Theology*, 20.1, (April 2013), σ. 34.

⁷³ Laurie J. Braaten, «Earth Community in Joel: A Call to Identify with the Rest of Creation» στο Norman C. Habel - Peter Trudinger (εκδ.), *Exploring Ecological Hermeneutics*, Leiden: εκδ. Brill, 2008, σσ. 63-74.

διαταράξει την ισορροπία του, κυρίως, κατά τον εικοστό αιώνα· β) η βλάβη που έχει δημιουργηθεί στο φυσικό περιβάλλον φανερώνει την απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό· καρπός της απομάκρυνσης αυτής είναι η κατάχρηση της εξουσίας την οποία έχει ο άνθρωπος ως διαχειριστής του φυσικού περιβάλλοντος· γ) η αποκατάσταση και η μερική επανόρθωση της περιβαλλοντικής φθοράς διέρχεται αποκλειστικά από την επιλογή του ανθρώπου να προσεγγίσει εκ νέου το Θεό και να αγωνισθεί, ώστε όχι μόνο για να αποκαταστήσει τη σχέση μαζί Του, αλλά να εννοήσει τη φύση των αμαρτιών του και να μετανοήσει καρδιακά⁷⁴.

Τέλος, η αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος και ως εκ τούτου η αποστολή της Οικοθεολογίας διέρχεται από την ευθύνη της Εκκλησίας προς το περιβάλλον. Όπως σημειώθηκε παραπάνω, ο ζήλος και η ευαισθησία του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου Α΄ αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση για τις λοιπές εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες, ώστε να ευαισθητοποιηθούν και από κοινού να υποστηρίξουν το εγχείρημα της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως για την προστασία και την αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος. Εξάλλου, η συμβολή του λόγου της Ορθοδοξίας στο οικολογικό πρόβλημα, μιας εκκλησιαστικής δηλαδή κοινότητας που κατ' εξοχήν η πίστη της εδραιώθηκε σε αγροτογεωργικούς χώρους και πολιτισμούς, προσφέρει πολλαπλά μηνύματα για τη θωράκιση του περιβάλλοντος τόσο σε λειτουργικό – ευχαριστιακό επίπεδο όσο και διδακτικό.

IV. Επιλογικά

Με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει προκύπτει ότι το βιβλίο του Ιωήλ προσφέρεται στην Οικοθεολογία ως μία πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την αντιμετώπιση της υπάρχουσας οικολογικής κρίσης. Η θεώρησή του από πλευράς θεολογικής και διδακτικής είναι σε θέση να προσφέρει στον άνθρωπο, και ιδιαίτερα στους μελετητές της Οικοθεολογίας, όλα εκείνα τα απαραίτητα εφόδια για την επαναδιαπραγματεύση του τρόπου προσέγγισης του φυσικού περιβάλλοντος. Από την άλλη, ο άνθρωπος είναι απαραίτητο και υψίστης σημασίας γεγονός να αντιληφθεί ότι τόσο η δική του επιβίωση όσο και η διατήρηση της φυσικής αρμονίας εναπόκεινται αποκλειστικά στον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεται προς το περιβάλλον. Επομένως, καθίσταται επιτακτική ανάγκη να μεταβάλει την καρδιά του προς τη Δημιουργία και η ευαισθητοποίησή του να εκδηλωθεί όχι μόνο στα λόγια, αλλά και σε πρακτικό επίπεδο. Η προσπάθεια διάσωσης του φυσικού περιβάλλοντος έχει άμεση ανάγκη την εις βάθος επανεξέταση του βιβλίου του Ιωήλ όχι μόνο στο πλαίσιο της Οικοθεολογίας αλλά και ως πηγή έμπνευσης των πολιτικών παραγόντων, οι οποίοι αναλαμβάνουν εκστρατείες για τη διάσωση των οικοσυστημάτων του πλανήτη. Επιπλέον, τα νέα μηνύματα που θα αντληθούν από το κείμενο του Ιωήλ δύνανται να παράσχουν ουσιαστικές απαντήσεις στην προσπάθεια διάσωσης του περιβάλλοντος. Τέλος, είναι κομβικό να κατανοηθεί ότι το εγχείρημα διάσωσης του

⁷⁴ N. W. Bergmann, «Ecological Appropriation of Joel», *Australian eJournal of Theology*, 20 1, (April 2013), σ. 47.

περιβάλλοντος συνιστά συλλογική προσπάθεια των εκκλησιαστικών και πολιτικών Αρχών· ωστόσο, η προσπάθεια αυτή θα ευλογηθεί από το Θεό εάν και μόνο η μετάνοια του ανθρώπου και η αναζήτηση της θείας βοήθειας είναι ειλικρινής και καρδιακή.

V. Βιβλιογραφία

α) Πηγές

Επιφανίου Κύπρου, *Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου περὶ τῶν προφητῶν, πῶς ἐκοιμήθησαν καὶ ποῦ κεῖνται*, PG 43, 393-414.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη, Εκδόσεις Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, Αθήνα 2007.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Εκδόσεις Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, Αθήνα, ⁽³⁾2012.

Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἰωήλ. Κεφάλαια Γ'*, PG 81, 1633-1664.

Θεοδώρου Μομφουεστίας, *Ἑρμηνεία εἰς Ἰωήλ τὸν προφήτην*, PG 66, 212-240.

W. Gesenius, *Gesenius's Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures: Translated, with additions and corrections from the author's Thesaurus and other works*, Samuel Prideaux Tregelles (επιμ.), Paternoster Row: εκδ. Samuel Bagster and Sons, 1860.

I. Hardt, *Electoralis Bibliothecae Monacensis codices graecimsc: Codex I - codex L*, εκδ. Staatsbibliothek, 1803.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξήγησις Ὑπομνηματικὴ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωήλ*, PG 71, 328-407.

β) Βοηθήματα

P. R. Andriñach, «The Locusts in the Message of Joel», *Vetus Testamentum*, 42 (1992), σσ. 433-441.

E. Assis, «The Structure and Meaning of the Locust Plague Oracles in Joel 1,2-2,17», *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*, 122 (2010), σσ. 401-416.

Βαρθολομαίου (Οικουμενικού Πατριάρχου), *Μηνύματα και Ομιλίες, διὰ το Περιβάλλον*, Αθήναι: εκδ. Φανάριον, 2002.

Neil W. Bergmann, «Ecological Appropriation of Joel», *Australian eJournal of Theology*, 20.1, (April 2013), σσ. 34-48.

J. Bourke, «Le Jour de Yahvé dans Joël», *Revue Biblique*, 66 1, (1959), σσ. 5-31.

Laurie J. Braaten, «Earth Community in Joel: A Call to Identify with the Rest of Creation» στο Norman C. Habel - Peter Trudinger (επιμ.), *Exploring Ecological Hermeneutics*, Leiden: εκδ. Brill, 2008, σσ. 63-74.

J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest*, τ. 3, Chicago: εκδ. University of Chicago, 1906.

E. M. Conradie, *Christianity and Ecological Theology*, Stellenbosch: εκδ. SunMedia, 2006.

Ι. Ζηζιούλα, *Ἡ κτίσις ὡς εὐχαριστία*, Αθήνα: εκδ. Πορφύρα, 2019.

Norman C. Habel, «Geophany: The Earth Story in Genesis 1» στο Norman C. Habel – Shirley Wurst (επιμ.), *The Earth Story in Genesis*, Sheffield: εκδ. Sheffield Academic Press, 2000, σσ. 34-48.

David G. Horrell, *The Bible and the Environment*, United Kingdom: εκδ. Routledge, 2010.

D. A. Hubbard, *Joel & Amos: An Introduction and Commentary*, London: εκδ. Inter-Varsity, 1989.

V. A. Hurowitz, «Joel's Locust Plague in Light of Sargon II's Hymn to Nanaya», *Journal of Biblical Literature*, 112 (4), (1993), σσ. 597-603.

R. V. Gerhard, «The Origin of the Concept of the Day of the Lord», *Journal of Semitic Studies* 4 (1959), σσ. 97-108.

Δ. Καϊμάκη, *Η ημέρα Κυρίου στους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Βανιάς, 2006.

Σ. Καλατζάκη, *Έρμηνεία Περικοπών της Παλαιάς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πουρναρά, 2010.

Ι. Δ. Καραβιδόπουλου, *Είσαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Ostrakon, 2016.

J. Lössl, «When is a locust just a locust? Patristic Exegesis of Joel 1:4 in the light of literary Theory», *The Journal of Theological Studies*, 55 2 (2004), σσ. 575-599.

J. Moltmann, *Τι είναι η Θεολογία σήμερα; Δυο μελετήματα για την επικαιροποίησή της*, Π. Γιατζάκης μεταφρ., Αθήνα: εκδ. Άρτος Ζωής, 2008.

Μ. Μπέγζου, *Νεοελληνική Φιλοσοφία της Θρησκείας*, Αθήνα: εκδ. Πεδίο, 2018.

Ν. Παπαδόπουλου, *Είσαγωγή εις την Παλαιάν Διαθήκην*, Αθήνα: εκδ. Έννοια, 2007.

W. K. Price, *The Prophet Joel and the Day of the Lord*, Chicago: εκδ. Moody, 1976

Βελουδία Γ. Σιδέρη-Παπαδοπούλου, *Τὰ Βιβλία τῶν Προφητῶν Ἰωνὰ καὶ Ἀββακοὺμ*, Αθήνα: ἔκδ. Έννοια 2014.

R. A. Simkins, «God, History, and the Natural World in the Book of Joel», *The Catholic Biblical Quarterly* 553 (1993), σσ. 435-452.

J. M. P. Smith – W. H. Ward, και J. A. Bewer, *A Critical and Exegetical Commentary on Micah, Zephaniah, Nahum, Habakkuk, Obadiah and Joel*, New York: εκδ. C. Scribner's Sons, 1959⁴.

Ευθυμίου Στόλιου (Επισκόπου Αχελώου), *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη, 2003.

A. Thompson, «Joel's Locusts in the Light of Near Eastern Parallels», *Journal of Near Eastern Studies*, 14 1, (1955), σσ. 52-55.

Αικ. Τσαλαμπούνη, *Οικολογική Έρμηνεία και Καινή Διαθήκη. Μέθοδος και Παραδείγματα*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Δεμέτη, 2013.

- «Η οικολογική έρμηνεία τῶν βιβλικῶν κειμένων: τὸ παράδειγμα τῶν ἀποκαλυπτικῶν κειμένων», *Θεολογία* 4 (2014), 303-327.

Αθ. Χαστούπη, *Είσαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, Αθήνα: εκδ. Έννοια, 2017.

- «Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωήλ», *Θεολογία* 62 (1991), 66-76.

M. Weiss, «The Origin of the Day of the Lord-Reconsidered», *Hebrew Union College Annual*, 37 (1966), σσ. 29-60.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Αναστάσιος Αθανασόπουλος γεννήθηκε στην Πάτρα το έτος 1997. Είναι αριστούχος απόφοιτος του Γενικού Εκκλησιαστικού Λυκείου Πατρών. Ολοκλήρωσε με επιτυχία τη φοίτησή του στο τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (2019· βαθμός λίαν καλώς 7,98) και εν συνεχεία το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Βίβλος και διαπολιτισμικός βίος της Μεσογείου», του τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας (2022· βαθμός Άριστα 10), του ίδιου Πανεπιστημίου. Παράλληλα με τις σπουδές του, έχει παρακολουθήσει σεμινάρια Ιστορίας από το Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καθώς και Παλαιογραφίας από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. Ασχολείται με τη συγγραφή και δημοσίευση άρθρων τόσο στον έντυπο όσο και στον ηλεκτρονικό Τύπο, ενώ έχει λάβει μέρος σε διεθνή συνέδρια και ημερίδες. Εργάστηκε (Πρακτική άσκηση) στην εκδοτική Εταιρεία «Έννοια» με αντικείμενο την εφαρμοσμένη μελέτη, ανάγνωση, επεξεργασία, ψηφιοποίηση χειρόγραφων βιβλίων και κωδίκων. Είναι κάτοχος του Ευρωπαϊκού Διπλώματος κατάρτισης στους υπολογιστές (ECDL), ενώ γνωρίζει την Αγγλική (Γ2), καθώς και την (βιβλική) Εβραϊκή Γλώσσα.